

Den danske revolution

Kompendium lavet til historiedelen af DHO

Lavet af JF, 2023

Frederiksen, Olsen og Sønderberg: Grundbog til Danmarkshistorien, S. 101 - 104

end hos den brede befolkning, der blot blev ramt af endnu hårdere repressalier. Det var mere almindeligt at samarbejde med fjenden, selv om de værste kollaboratører blev straffet efter krigen.

Inden for de næste 60 år forsøgte danskerne i endnu to blodige og kostbare krige at generobre de tabte provinser. Under Den skånske Krig (1675-1679) gik Christian V i land i Skåne, og søhelten Niels Juel besejrede den svenske flåde i Køge bugt. Nogen afgørende sejr blev det dog ikke til, og da svenskerne fik diplomatisk støtte af Solkongens Frankrig, opnåede Danmark intet.

Heller ikke i Den store Nordiske Krig (1709-1720) lykkedes det. Frederik IV gik i land i Skåne, men led nederlag ved Helsingborg, og Skånes befolkning følte sig nu som svensk. Det var den sidste svenskekrig. Danmark accepterede tingenes tilstand og opgav alle erobringsdrømme. Der begyndte nu en lang fredsperiode, og den danske hær kom ikke i kamp igen før i 1848. Det pragtslot, som Frederik IV netop var ved at bygge i Nordsjælland, kaldte han Fredensborg. (Tekst nr. 19-20)

Enevældens indførelse 1660

Da Frederik III blev konge i 1648, måtte han underskrive en håndfæstning, der på papiret gav rigsråd og højadel større magt end nogensinde. Virkeligheden så dog lidt anderledes ud. Mange adelige var forgældede, og det var en udbredt opfattelse, at adelen svigtede under krigen 1657-60. Til gengæld vandt Københavns borgere stor berømmelse for at holde ud under den lange belejring, og det samme gjorde kongen, da han blev i byen. "Jeg vil dø i min rede", sagde han. Sådan var stemningen, da kongen indkaldte en stænderforsamling, der i september 1660 mødte op på Københavns slot.

Stænderforsamlingen bestod af ca. 200 mennesker, adelige, gejstlige og borgere, bønderne var ikke inviteret. Forsamlingen skulle overveje, hvordan man kunne drive yderligere skatter ud af den plagede befolkning for at tilbagebetale de store lån, som staten havde rejst på grund af krigen. De gejstlige og borgerne ønskede, at alle stænder skulle betale på lige vilkår, men adelen ville ikke opgive sin skattefrihed. For at presse adelen og for at vinde kongens sympati foreslog de ikke-adelige derfor, at man skulle gøre kongemagten arvelig. Det ville betyde, at rigsrådet ville miste sin magt til at vælge en konge og til at påtvinge ham en håndfæstnings forpligtelser.

Kongen var med på ideen. Han indførte militær undtagelsestilstand og lukkede Københavns byporte, så de adelige ikke kunne rejse hjem. De opgav derfor deres modstand, og ved en højtidelig ceremoni d. 13. oktober på Københavns slot overdrog stænderne arveregeringen til Frederik III og hans mandlige og kvindelige efterkommere.

Der var enighed om, at håndfæstningen nu var sat ud af kraft, og symbolsk blev dokumentet leveret tilbage til kongen, efter at kongens segl var pillet af. De stænder-deputerede kunne til gengæld ikke enes om, hvordan en ny forfatning skulle se ud, så, før de drog hver til sit, overlod de den afgørelse til kongen. Han gennemførte da et nyt kup. Sammen med sine nærmeste rådgivere udformede han et dokument, enevoldsarveregeringsakten, i følge hvilket stænderne overlod kongen enevældig magt. Dette dokument blev sendt rundt til godkendelse hos alle de stænder-deputerede. Selv om mange skumlede, kunne oppositionen ikke finde sammen, og alle skrev under.

Frederik III satte sin unge, talentfulde sekretær, Peder Schumacher, til at udforme en ny forfatning, Kongeloven, som var færdig i 1665. I følge den var kongen kun ansvarlig over for gud og havde al myndighed i sin hånd. Han kunne altså frit vedtage og ophæve love, udskrive skatter, udnævne og afskedige embedsmænd, afsige domme og erklære krig og slutte fred. Kun tre indskrænkninger var der i kongens magt, han skulle opretholde den lutherske kirke, måtte ikke dele riget og ikke ophæve Kongeloven. Næsten overalt i Europa var der enevælde i 1600-tallet, men kun i Danmark byggede den på en skreven forfatning. (Tekst nr. 21-23)

Enevældens samfund

For at bevare sin nye magt var kongen optaget af tre presserende problemer: at skabe et effektivt embedsmandskorps, et bureaukrati, der var loyalt over for kongen, at knække den gamle adels politiske magt og at få penge i statskassen.

Centraladministrationen blev udvidet. Regeringskontorerne ("ministerierne") blev nu kaldt kollegier, fordi de blev ledet af 8-10 deputerede, der i fællesskab diskuterede en sag og kom med en indstilling til kongen, som så tog den endelige beslutning. Danske kancelli tog sig af skole- og kirkespørgsmål og retsvæsen, Tyske kancelli det samme i hertugdømmerne og udenrigspolitik, Rentekammeret statens finanser, Kommerce-kollegiet erhvervsforhold og Krigskollegiet hær og flåde. I lokalforvaltningen blev de gamle adelige lensmænd afløst af amtmænd og andre embedsmænd med mere afgrænset myndighed.

Adelen mistede sine privilegier. Embeder blev nu besat efter kvalifikationer og kongens nåde, alle kunne købe adeligt gods, og endelig mistede adelen skattefriheden både for selve godset og de tilhørende fæstegårde. Allerede i 1671 blev skattefrihed for selve hovedgården dog genindført. Det skyldtes, at staten manglede lokale embedsmænd, og at godsejeren derfor måtte opkræve og garantere for fæstebøndernes skatter og udskrive soldater. Skattefriheden var betaling for dette arbejde. Først i slutningen af 1700-tallet havde staten tilstrækkeligt

n kongen
sætte sin
ennem uden
i til befolk-
i, fulgte de
ldige danske
r næsten al-
bedsmænde-
d. Men det
drede ikke
ne i at frem-
den absolut-
vælde. Fre-
IV (1699-
). Maleri af
lansk-franske
r Bénédict Le
e.

med uddannede embedsmænd, der kunne afløse godsejerne i lokalforvaltningen.

Selv om kongen ville knække adelen, var det stadig en selvfølge, at nogen var og skulle være finere end andre. Kongen ønskede en ny overklasse, der kunne kaste glans over enevælden, og som var afhængig af og loyal over for enevoldsmagten. Derfor blev der indført et nyt rangsystem, der gjorde de øverste embedsmænd til de fineste, hvad enten de var adelige eller borgerlige. Der blev også skabt en ny højadel, idet en storgodsejer af kongen kunne opnå titel af greve, hvis han ejede 2.500 tønder hartkorn (en fæstegård var på 5-8 td hartkorn), og baron, hvis godset var på mindst 1000 tønder hartkorn. Det gamle stændersamfund bestod således næsten uændret, og den væsentligste forandring var blot en omrokering inden for den lille overklasse.

Kongemagtens tredje problem var finanserne. Statens gæld blev klaret ved, at halvdelen af krongodset blev solgt til kreditorerne til en pris, der blev fastsat af kongen. De fleste af disse kreditorer var velhavende danske købmænd, der således pludselig blev storgodsejere. I stedet for de tabte godsindtægter blev der indført en fast årlig beskatning af jord, der kom til at hvile tungt på fæstebønderne. Denne såkaldte hartkornsskat blev hovedgrundlaget for statens indtægter helt til 1903, da man gik over til vor tids indkomstbeskatning. Med enevælden blev den gamle domænestat således ændret til en skattestat.

I slutningen af 1600-tallet var statens udgifter ca. 10 gange højere end 100 år tidligere. Når man tænker på, at befolkningstallet samtidig var faldet og landbrugsproduktionen forringet, kan man forstå, at skattebyrden må have været enorm. Over halvdelen af udgifterne gik til flåde og hær, som ud over en landmilits af bønderkarle bestod af kostbare hvervede tropper. Resten gik til administration og ikke mindst til hoffets udgifter. Enevoldsmagten måtte naturligvis lægge vægt på at optræde standsmæssigt, hvilket resulterede i byggeri af fornemme slotte som Frederiksberg slot, Fredensborg og Christiansborg.

Kongen kunne naturligvis ikke personligt tage stilling til alle spørgsmål, men måtte overlade meget til bureaukratiet. På den anden side havde han altid en reel mulighed for at skære igennem og følge sit eget hoved. Det er dog en almindelig vurdering, at den danske enevælde aldrig udviklede sig til et despoti, men snarere til et ret stabilt retssamfund. Kongen fulgte næsten altid embedsmændenes råd og indstilling, og han greb sjældent ind i domstolenes afgørelser.

De fleste enevoldskonger greb personligt ind især på to områder, dels militærvæsen og udenrigspolitik, dels udnævnelse og afskedigelse af embedsmænd. Vejen til indflydelse gik gennem kongens gunst, ligesom det var katastrofalt at falde i unåde hos monarken. Det førte naturligvis til overvældende underdanighed og smiger, men også til, at embedsmændene forsøgte at følge, hvad de mente var kongens vilje.

Peder Schumachers skæbne er karakteristisk for enevældens vilkår. Han var borgersøn fra København, og på grund af en bred uddannelse i udlandet og stor dygtighed blev han som nævnt Frederik IIIs sekretær og forfatter af Kongeloven. Under den jævnt begavede Christian V udvidede han skridt for skridt sin indflydelse, idet han blev chef for både Danske og Tyske Kancelli og præsident for Højesteret. Dertil kom, at han blev storgodsejer og fik grevetitel under navnet Griffenfeld. Det skabte ham naturligvis fjender, og da det i 1676 under Den skånske Krig blev afsløret, at han havde haft kontakt med franskmændene, der støttede svenskerne, lod Christian V ham falde. Det førte til en dødsdom for landsforrædderi og bestikkelighed. På selve skafottet blev han dog benådet, men måtte leve resten af sine dage i fangenskab.

Overblik – over de store revolutioner

Taget fra: Grubb, Helles og Thomsen (2005):
Overblik. 2. udgave. Gyldendal, s. 113-114 117-122, 134-135

Oplysningstid og borgerlige revolutioner

Oplysningstiden begyndte i slutningen af 1600-tallet og varede til Den Franske Revolution i 1789. Oplysningsfilosofferne tog afstand fra de forklaringer, teologerne og religionen (: Kirken) gav på livets fænomener. I stedet mente de, at forklaringer skulle gives ud fra objektive, videnskabelige undersøgelser. Kritisk fornuft, logik og erfaring gik forud for tro og autoriteter. Derfor ville de heller ikke acceptere en kongemagt af Guds nåde. De krævede i stedet, at kongen skulle forvalte magten efter folkets vilje.

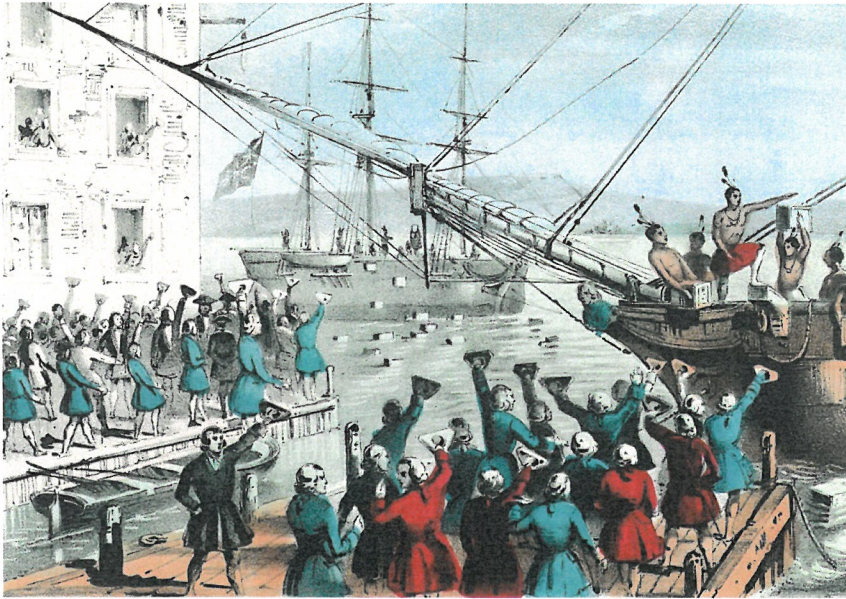
John Locke

Den første egentlige oplysningsfilosof er englænderen John Locke (1632-1704). Han udgav i 1690 to værker, et om den menneskelige erkendelse og et om styreformer. Det var John Locke, som formulerede tanken om en *samfundspagt*.

Mennesket har en række fundamentale rettigheder, såsom liv, helbred, frihed og ejendom. Men for at sikre disse rettigheder er borgerne nødt til at indgå en samfundspagt med hinanden. Hver enkelt borger er nødt til at afgive noget af sin egen frihed for at sikre, at alle kan have deres frihed. Derfor var Locke også imod den enevældige magt, som hævdede at være af Guds nåde. Locke mente, at kongen/fyrsten skulle varetage folkets interesser og kun havde ret til at sidde på tronen, hvis dette blev gjort ordentligt.

De franske oplysningsfilosoffer

I Frankrig var en række oplysningsfilosoffer i 1700-tallet med til at tænke de tanker, som skabte grobund for Den Franske Revolution. En af dem var Montesquieu (1689-1755), hvis mest berømte værk er "Om lovenes ånd" fra 1748. Montesquieu havde den opfattelse, at monarkiet var den mest hensigtsmæssige styreform. Men man kunne opnå det bedste styre, hvis magten blev delt i tre indbyrdes instanser: den lovgivende myndighed, som et parlament (eller folketing) skulle stå for, den udøvende myndighed, som skulle ligge hos kongen, og den dømmende myndighed, som var domstolene.

Frihedskravene vokser

I løbet af 1700-tallet opstod der en ny social klasse, borgerskabet. Den blev bærende for de borgerlige revolutioner i århundredets slutning. Folk fra borgerskabet tjente primært deres penge ved handel, håndværk og industri eller som embedsmænd. De var veluddannede, og de var politisk interesserede og aktive. De mødtes og diskuterede samfundsanliggender i klubber og på kaffestuer, og de var stærkt inspirerede af oplysningsfilosoffernes tanker. Det forekom dem indlysende, at som nyttige samfundsborgere skulle de også have indflydelse på statens styre, men her stødte de imod det enevældige system og

adelens gamle privilegier. Utilfredsheden eksploderede først i de engelske kolonier i Amerika.

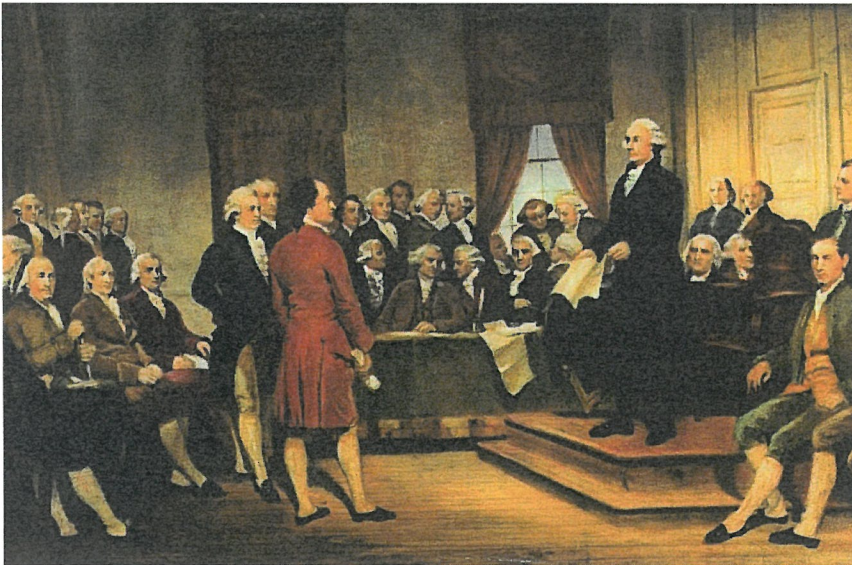
De engelske kolonier i Amerika løsriver sig

I begyndelsen af 1600-tallet begyndte der en udvandring fra England til Nordamerika. Blandt nybyggerne kom der stærke traditioner for at bestemme selv. På grund af den store afstand til London var der også et vist selvstyre i Amerika, hvor der var almindelig stemmeret (for mænd), når der blev valgt lokalpolitikere, dommere og politimestre. Derimod havde ingen af kolonisterne i Amerika stemmeret til parlamentet i London.

Amerikanerne betalte stort set heller ikke skat. Koloniernes afgifter kunne dækkes ved indtægter fra salg af jord, ved bødeindtægter samt indtægter fra den told, som blev lagt på importerede varer. Men efter 1763 søgte England at få sine udgifter til krigen i Nordamerika (mod Frankrig) dækket ved at pålægge kolonisterne skat. Det vakte stor modstand i Amerika, hvor man havde den opfattelse, at skattebetaling skulle hænge sammen med politisk indflydelse.

Der begyndte en optrapning af konflikten, som kulminerede med Den Amerikanske Uafhængighedserklæring i 1776. Uafhængighedserklæringen medførte, at England satte tropper ind mod de oprørske kolonier, og krigen varede indtil 1783. Kolonisterne vandt kun krigen takket være hjælp fra Frankrig, som ønskede at sige England tak for sidst for nederlaget i Syvårskrigen.

I 1783 måtte England anerkende de 13 staters uafhængighed, og derefter begyndte opbygningen af den amerikanske forbundsstat. USA's forfatning trådte i kraft i 1789. Den levede op til de mest moderne demokratiske principper i tiden. Der var lige og almindelig valgret for alle (frie mænd) og Montesquieus principper om magtens tredeling var også skrevet ind i forfatningen.

Frihed, lighed og borgerskab

I 1789 brød revolutionen ud i Frankrig. Men det havde gæret længe. Frankrig var kommet i dybere og dybere økonomisk udføre på grund af de mange krige og det kostbare hofliv. Bønderne blev beskattet til bristepunktet, og de privilegerede grupper ville ikke være med til at betale. Derfor

var der ikke andet at gøre for kongen end at indkalde til stænderforsamlingen, som sidst havde været samlet i 1614.

Forhandlingerne ved stænderforsamlingen brød sammen og gruppen, der repræsenterede borgerne og bønderne, hvilket svarede til 98% af landets befolkning, tog det revolutionære skridt at erklære sig for Nationalforsamling.

Det var en periode med uro og overfald på godsejerne, hvis skattefrihed og rettigheder over bønderne var blevet ophævet af Nationalforsamlingen. Men samtidig med uroen arbejdede Nationalforsamlingen, og i august 1789 vedtog den Menneskerettighedserklæringen, som blev grundlaget for den forfatning, som kongen i 1791 blev tvunget til at underskrive.

Forfatningen gjorde Frankrig til et konstitutionelt monarki, dvs. et kongedømme, hvor kongen er forpligtet af en forfatning, som bygger på folkets vilje. Men 1791 blev også indledningen til en række år med voldsom indre uro og krig med udlandet.

De revolutionære i Frankrig blev splittet i flere indbyrdes stridende grupper. Østrig og Preussen ønskede enevælden genindført i Frankrig, og derfor erklærede de Frankrig krig i 1792. Da det blev afsløret, at kongen samarbejdede med udlandet, blev kongeparret henrettet i 1793.

De følgende år var kaotiske i Frankrig. De forskellige politiske grupperinger bekæmpede hinanden og guillotine blev flittigt brugt. Massehenrettelser uden rettergang blev normen, hvilket var situationen indtil den ledende figur af militæret Napoleon Bonaparte i 1799 tog magten ved et kup og i 1804 kronede sig selv til kejser. Østrig, Preussen, Rusland og England sluttede sig sammen i en koalition mod Frankrig, hvilket førte til Napoleons nederlag i 1815.

Wienerkongressens Europa

Tiden efter den franske revolution blev præget af en kongres, som blev afholdt i 1814-15 i Wien, hvor Europas fyrster, konger og kejsere søgte at bringe orden på det Europa, som først Den Franske Revolution og siden Napoleon havde vendt op og ned på.

Kongerne og kejserne søgte at genskabe den styreform, som var i Europa før Den Franske Revolution. I Frankrig blev kongedømmet genoprettet, men det var vanskeligt for kongerne i perioden 1814-1848 at finde balance mellem kravene om en genskabelse af det gamle styre og forventningen om frihed og lighed, som revolutionen havde skabt.

6.2 Centrale historiske og litteraturhistoriske udviklingslinjer i perioden

Danmark klemmes mellem stormagterne. 1801-1830

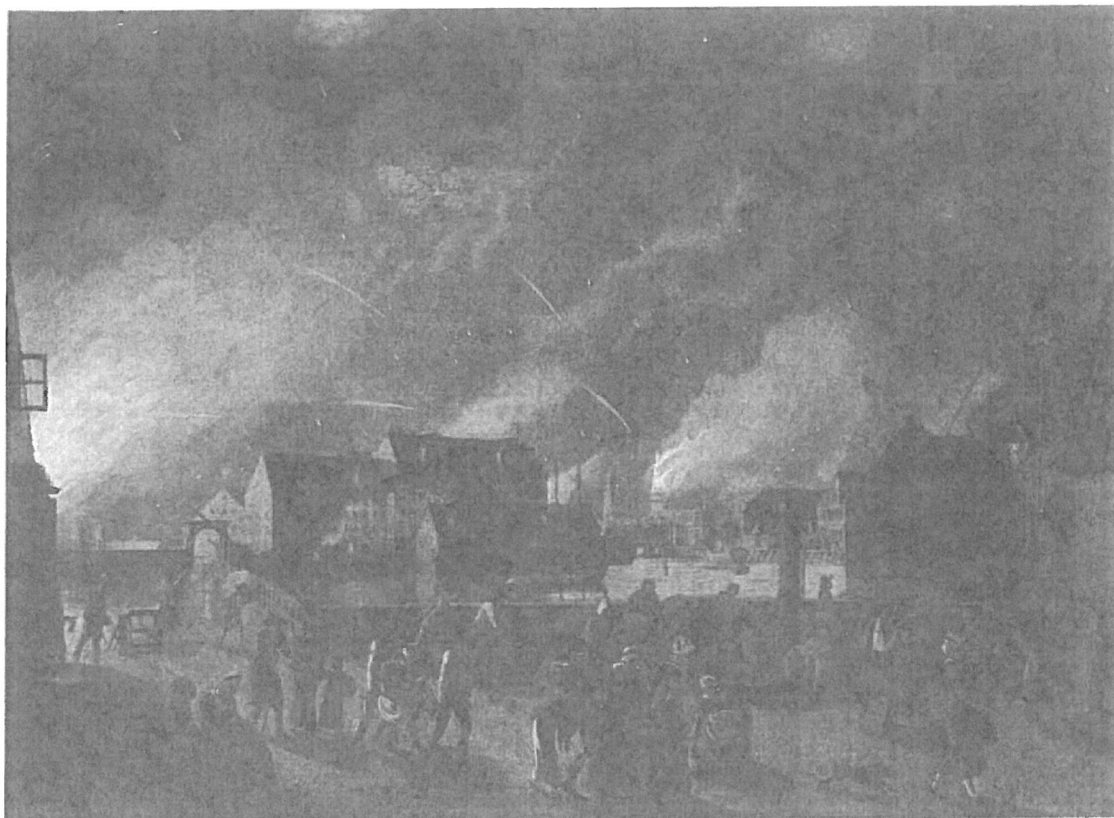
Perioden blev indledt med to dramatiske begivenheder, der afsluttede både mange års dansk international storhandel og dansk udenrigspolitisk neutralitet.

I 1801 dominerede den franske general Napoleon stort set hele det europæiske kontinent; kun Storbritannien kæmpede aktivt mod Frankrigs ekspansion i Europa. Danmark var neutral i et forbund med det øvrige Norden, Rusland og Preussen.⁽¹⁾ Danske købmænds handelsskibe tjente særdeles godt på at handle med begge parter i krigen, og de blev ofte eskorteret af danske krigsskibe, der sejlede under neutralitetsflag. Storbritannien ønskede at forhindre Danmark i at handle med Frankrig og valgte derfor at sende en britisk flåde til København for at true Danmark til at trække sig ud af neutralitetsforbundet. Det resulterede i et angreb på den dansk-norske flåde, der var en af de stærkeste i Europa, den 2. april 1801, det såkaldte *Slaget på Reden*.⁽²⁾ Efter heftige kampe og en stærk dansk indsats, men også mange ødelagte dansk-norske skibe, endte søslaget med våbenhvile og forhandlinger, hvor Danmark efter engelsk krav forlod neutralitetsforbundet. Begivenheden inspirerede til mange patriotiske sange og arrangementer i de følgende år.

Seks år senere, i 1807, kom briterne tilbage, og denne gang gik det ud over selve København. Danmark havde opretholdt sin neutralitet i den europæiske krig, hvor Frankrig og Storbritannien var hovedaktører, og kom nu under pres fra begge de to magter. Storbritannien krævede, at den danske flåde blev udleveret, af frygt for at den ville kunne bruges af Frankrig. Danmark afviste kravet, og resultatet blev fire dages bombardement af København – som kan ses som det første terrorbombardement i verden. Målet var nemlig ikke militært, men civilt, og det resulterede også i mange døde og sårede og adskillige ødelagte huse. Danmark måtte overgive sig, briterne drog bort med flåden – og dermed var det slut

1) Tysk kongerige, der i denne periode omfattede store områder i det nuværende Tyskland, Polen, Rusland og Litauen.

2) Reden var en ankerplads for skibe ud for København.

C.W. Eckersberg (1783-1853): København set fra Christianshavn under Københavns bombardement 1807. Den 9-årige Thomas Overskou overværede bombardementerne og skrev senere blandt andet om Vor Frue Kirketårns brand: "Hvilket rædsomt forfærdende skue. Det var, som om luerne udgik fra det brændende tårn og strømmede fortærende til alle sider ud over den hele by. Og hvilken frygtelig lysning. Så vidt øjet kunne række, lå alt omkring os i et skarpt, klart, rødt skin, og vinduesruderne i alle de omkringliggende huse flimrede, som om ilden også rasede inden for dem." Citatet stammer fra Thomas Overskous erindringer *Af mit liv og min tid* (1868). Han kom ligesom H.C. Andersen fra meget fattige kår, men fik kæmpet sig frem til en karriere som både skuespiller, dramatiker og teaterhistoriker.

både med Danmarks økonomiske livline og den danske neutralitet, for herefter gik Danmark ind på fransk side i krigen mod England.

Tabet af flåden og krigsdeltagelsen var således en vigtig årsag til store økonomiske problemer for Danmark og en manglende tillid til pengevæsenet. Staten havde nemlig, for at finansiere krigsførelsen, trykt langt flere pengesedler, end der var dækning for i sølv; denne forringelse af pengenes værdi førte til store prisstigninger, dvs. inflation.⁽³⁾ I 1813, under den såkaldte statsbankerot, forsøgte kongen og regeringen at genskabe denne tillid ved en pengereform, men den voldsomme inflation fortsatte i de føl-

3) Stigning i priser og lønninger, som fører til fald i pengenes købekraft.

C.W. Eckersbergs maleri af familien Nathanson (1818), malet på bestilling af Mendel Nathanson. Maleriet forestiller handelsmanden Mendel Levin Nathanson og hans hustru, som træder ind ad døren og bliver modtaget af deres børn, efter at de har været til audiens hos dronningen. Nathanson har med billedet ønsket at vise sin almindelige borgerlige danske livsform frem og dermed, at han som jøde var integreret i det danske samfund. Nathanson var kommet til København som fattig jødisk indvandrer 13 år gammel. Han blev på rekordtid en velhavende forretningsmand og som 26-årig partner i det store handelshus Meyer & Trier, som er nævnt ovenfor. Han var en vigtig person i forbindelse med integrationen af jøderne i Danmark og var samtidig en stor støtte af dansk kunst og kultur.

OPGAVE Sammenfatning

Sammenfat de faktorer, der udløste jødefejderne. Diskutér generelle årsager til kultur-sammenstød.

gende år. Først efter afslutningen af krigen mod England i 1814 og oprettelsen af Nationalbanken i 1818 kom der efterhånden styr på rigets finanser.

Men Danmark var nu, internationalt og økonomisk, en lille og svag stat i Europa. Norge måtte afstås til Sverige i 1814, og både landbrug og handel var i krise frem til cirka 1830.

I forlængelse af denne nationale katastrofe opstod der mistænksomhed og had hos mange danskere over for "de fremmede".

På det tidspunkt var der ikke så mange andre fremmede i Danmark, og det blev derfor de danske jøder, som fik skylden for al elendigheden. Hverdagens fredelige kulturmøder i København blev afløst af voldsomme sammenstød. Se tekstboks 6.1.

Kulturel blomstring

De katastrofale begivenheder for Danmark afsatte også spor på det kulturelle område, men her som en blomstring i litteratur og malerkunst; den såkaldte *guldalder* indledes i denne periode. Reaktionen på Danmarks nederlag og problemer var stærk og gav sig udtryk i en række strømninger: *universalromantik*, *nationalromantik*, *Biedermeier*/poetisk realisme – ofte samlet under et fælles navn: *romantikken*.

Disse strømninger kan også ses som en reaktion på 1700-tallets rationalisme og som en slags løsning på den indskrænkning af pressefriheden og dermed af den spæde offentlige debat, som det enevældige styre havde foretaget i 1799, af frygt for revolutionære tilstande i Danmark. Fælles for de nævnte strømninger var, at kunstnerne vendte sig bort fra den dagsaktuelle, og nu farlige, debat om samfundsproblemer med mere. I stedet koncentrerede de sig om *individet*, de *indre værdier* og en mere *ophøjet virkelighed*, og det var *kunstneren*, der fattede denne og kunne udtrykke den gennem sin kunst.

Romantikkens gennemslag i Danmark var også resultatet af et frugtbart kulturmøde, først og fremmest med tysk kultur. Universalromantikken blev introduceret i København 1802-1803 gennem en række forelæsninger af den dansk-norske filosof og naturforsker *Heinrich Steffens* (1773-1845), som havde studeret romantisk naturfilosofi ved tyske universiteter. Også nationalromantikken havde tyske rødder, nemlig i universitetet i den tyske by Heidelberg.

Man kan sige, at romantikken var det foreløbigt sidste forsøg i vestlig kultur på at sammentænke *filosofi*, *naturen*, *mennesket*, *kristendommen* og *historien*. Romantikerne fastholdt, at alt i universet gennemstrømmes af en fælles ånd og dermed opfattes som en *organisme i harmoni*, men samtidig er i en *dynamisk udvikling*. Historien ses således som en slags organisme med sagnfortiden, hvor guderne var på jorden, som et højdepunkt – en guldalder.

Tekstboks 6.2. Nationalfølelse

"Denne krog af verden tilsmiler mig frem for alle"

Under titlen "Der er et yndigt land" har digteren Adam Oehlenschläger indsat ovenstående citat af den romerske digter Horats (65-8 f.v.t.). Citatet er typisk for tidens dyrkelse af det nationale, og det er også karakteristisk, at man vender ryggen til den store verden oven på alle de ulykker, der havde ramt Danmark i århundredets begyndelse, se også afsnittet nedenfor om biedermeierkulturen.

Det nationale udtrykkes i følgende strofe, som siden er gledet ud af den danske nationalsang, som vi synger den i dag.

Jeg bytter Danmark ei,/For Ruslands Vinterørkner,/For Sydens Blomstermai.⁽¹⁾/Ei Pest og Slinger kiende vi,/Ei Vesterlandets Tung-sind,/Ei Østens Raseri.

Dyrkelsen af det nationale kom endnu stærkere til udtryk hos præsten og digte-

ren N.F.S. Grundtvig. Han gik ind for religionsfrihed og lighed for jøder, men for ham var nation og folk sammenfaldende, og det at være dansk var noget, man legemligt og åndeligt blev født til. Han mente, at det danske folk var en stamme, og som fremmed kunne man aldrig blive fuldt medlem af stammen, selv om man lærte dansk sprog og kultur og værdsatte den. Man kunne være nok så velkommen i Danmark, men ville altid være gæst, som han udtrykte det i en heftig diskussion⁽²⁾ med den danskfødte jøde, forfatteren og bladudgiveren M.A. Goldschmidt (1819-1887):

(...) "ligeså lidt som jeg, ved at lære hebraisk, ved at læse og skatte Moses og profeternes skrifter, kunne blive en israelit med den dertil hørende ejendommelige beskuelse og anvendelse af menneskelivet, ligeså lidt er han [Goldschmidt] åndelig blevet en dansk nordbo ved at lære dansk, læse og påskønne islandske sagaer og nordiske kvad, gamle eller nye."

1) De mange blomster i maj måned.

2) I bladet *Danskeren*, november 1849.

OPGAVE Tekstanalyse

Analyser nationalsangens ordvalg om udlandet, og om Danmark i første strofe, og karakteriser nationalfølelsens indhold herudfra. Hvorfor er strofen om udlandet mon gledet ud?

Diskuter Grundtvigs synspunkter om det at være dansk.

Denne strålende fortid blev efterfulgt af flere mindre strålende perioder i en slags bølgebevægelse, men i romantikernes egen tid var der igen håb om et nyt højdepunkt, en ny guldalder. I Danmark førte denne tankegang til en idealisering af nordisk sagntid, oldtid og middelalder, som blev dyrket i litteratur og billedkunst.

Denne historieopfattelse blev en central del af *nationalromantikken* i Danmark, men det var generelt for de europæiske stater, at de netop i denne periode, under Napoleonskrigene (1796-1814), fandt deres nationale identitet.

I Danmark blev nationalromantikken formidlet af kunstnerne, som også ofte var præster og dermed en del af det embedsborger-skab, som var de centrale bærere af de nationalromantiske værdier. Udbredelsen skete for eksempel gennem udgivelser af nordisk mytologi, folkeeventyr og folkeviser, samt præsten og digteren N.F.S. Grundtvigs (1783-1872) oversættelser af middelalderhistorikeren Saxos værk 1818-1822 (se kapitel 3). Men vigtigst var kunsten: billedkunst med historiske motiver, historiske romaner og skuespil, digte med historiske temaer og fædrelandssange. Det er karakteristisk, at vores ene nationalsang, *Der er et yndigt land* af Adam Oehlenschläger (1779-1850), netop blev til i denne periode.⁽⁴⁾ I 12 strofer hyldes det, vi også i dag tænker på som nationalt dansk, for eksempel landskabet, folket, modersmålet, flaget og den danske ånd – kort sagt *nationen*.

Den borgerlige kultur i centrum

Efter cirka 1820 begynder virkeligheden så småt at blive inddraget i kunsten. Dog ikke som en realistisk beskrivelse af et fattigt Danmark i økonomisk krise eller et Europa i forandring; det romantiske, harmoniske livssyn fastholdes, således at den verden, der fremstilles, er den kendte og hjemlige uden ekstremer. Det er først og fremmest borgerskabets verden, vi møder i kunst og litteratur, samt det danske landskab i malerkunsten; altid skildret med mennesket eller menneskeskabte elementer i. Det danske ord *hygge*, som netop kommer ind i sproget på denne tid, dækker ganske godt denne *biedermeierkultur*⁽⁵⁾ eller poetiske realisme, som den også kaldes. Kulturmøder med det store udland, i form af

4) Skrevet 1819, trykt 1823, melodien skrevet 1835 af komponisten Hans Ernst Krøyer.

5) Betegnelsen Biedermeier stammer oprindeligt fra en tysk satirisk skildring af en veltilfreds og åndsindskrænket borger fra 1850'erne. I biedermeierlitteraturen foretrækkes den harmoniske, uskyldige, hjemlige idyl, mens det fremmede, voldsomme og vilde, herunder seksualitet og aggression, skjules og undgås. I billedkunsten er et yndet motiv derfor hjemmet; den intime stemning i en stue; familiens medlemmer i gang med hver deres sysler; kønne malkepiger og hyrde drenge i maleriske omgivelser.

mødet med nye ideer og fremmedes måder at gøre tingene på, kommer kun ind som en del af kunstnernes eller romanfigurerens *dannelse*, som deres udviklingsproces kaldes. Efter at have levet *hjemme* i barndommens harmoni rejser man *ud* for at møde det fremmede i form af for eksempel Italiens og Osmannerrigets fremmedartede kultur og folkeslag. Dette møde bidrager til, at man kan komme *hjem* igen: få øje på sine egne forudsætninger og dermed integrere sine *samlede* erfaringer fra *hjemme* og *ude* i et voksent, modent liv. (Se også billedet, som indleder dette kapitel). Mødet med andre kulturer er således ikke et møde mellem ligestillede parter, men er et redskab til den enkeltes dannelsesproces. Eller også fungerer kulturmødet som en understregning af, hvordan Danmark trods sin ringe størrelse er så meget mere end fremmede lande og kulturers storhed og pragt; for vi har de ægte og indre værdier:

"Lad kun østens drot⁽⁶⁾ blandt købte friller/døsig strække sig på purpur ud,/lytte på den sorte halvmands triller/mellem salens tempelhøje piller,/kold og gusten som en marmorgud.//

Under lyse bøg den danske bejler/med sin herlig voksne pige går,/over deres Hoved Månen/ sejler,/svanen i det klare vand sig spejler,/nattergalen højt i busken slår."⁽⁷⁾

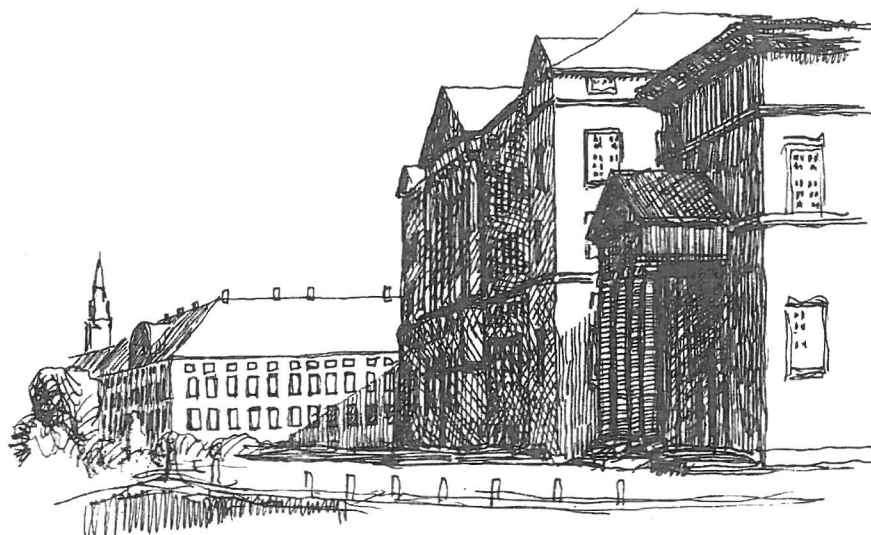
6) *Drot*: hersker, konge. *Friller*: prostituerede. *Purpur*: tæppe farvet med den kostbare rødlig purpurfarve. *Halvmand*: kastratsanger, dvs. en mandlig sanger, der er kastreret for at bevare hans drengestemme. *Piller*: søjler.

7) Fra: Poul Martin Møller (1794-1838): Glæde over Danmark, strofe 10 og 11 (1820, skrevet på en rejse til Asien). Læs hele digtet på bogens hjemmeside.

OPGAVE Tekstanalyse

Sæt de to beskrivelser af Østen og Danmark over for hinanden. Hvilke ord beskrives de med hver især, og hvilke sanser appelleres der til? Hvordan kommer nationalfølelsen til udtryk her?

Søndberg: Den danske revolution, s. 12-17 + 22-24
+ 40-41 + 38-43

Det enevældige samfund i opbrud

I 1830 hed kongen Frederik 6. Han regerede i årene 1808-39. Som kronprins havde han dog allerede fra 1784 reelt haft regeringsmagten, da hans far, Christian 7., var sindssyg. I følge den danske forfatning, Kongeloven af 1665, var Frederik 6. enevældig, dvs. at han uden at stå til ansvar for nogen kunne bestemme alt. Han udøvede sin magt gennem kollegier, der har en vis lighed med vore dages ministerier. Kollegierne blev ledet ikke af en enkelt ansvarlig person, men af et kollegium på 5-6 embedsmænd, der blev kaldt deputerede. De diskuterede sager og lovforslag og formulerede en indstilling til kongen, som derefter tog den endelige beslutning i statsrådet. I statsrådet sad kongen sammen med 5-6 statsministre, der som regel samtidig var præsidenter for et af kollegierne.

Der var ialt 16 kollegier. De vigtigste var Danske Kancelli, der tog sig af sager, der i dag varetages af indenrigs-, justits- og socialministeriet, og Rentekammeret, der nærmest var et finans- og landbrugsministerium. Ude omkring i landet blev lovene administreret og retssager afholdt af kongeligt udnævnte amt-

mænd, by- og herredsfogeder og borgmestre.

I ældre tid var det næsten kun medlemmer af adelige familier, der blev udnævnt til embedsmænd. I 1736 indførtes den juridiske embedseksamen ved Københavns Universitet, og i 1830 var man for længst nået så vidt, at alle embedsmænd var jurister. Nu var det ikke længere blåt blod, men eksamen der var afgørende for at opnå et embede, og langt de fleste embedsmænd kom fra borgerstanden.

Vurderinger af enevælden

Hvordan fungerede dette enevældige system? I 1830erne begyndte liberale, veluddannede borgere at kritisere enevælden, og de og mange senere historikere har fældet en hård dom over systemet. De hævder, at en lille klike af embedsmænd, hvis hele stilling var afhængig af kongelig nåde, suverænt styrede staten. Disse embedsmænd var kun ansvarlige over for kongen og behøvede derfor ikke at tage hensyn til befolkningen, der blev holdt i uvidenhed om offentlige sager, ikke mindst

hvad skatterne blev brugt til? Forretningsgangen i kollegierne var tung og langsommelig, og de enkelte kollegier samarbejdede ikke, men kørte hver deres eget løb.

I et enevældigt system spiller fyrstens personlighed naturligvis en stor rolle. Frederik 6. var en samvittighedsfuld, kedsommelig tørvetriller uden store visioner og af middelmådig intelligens. Før 1830 var der ikke antydning af alvorlig opposition imod enevælden, alligevel, understreger kritikerne, så kongen revolution i den mindste kritik. I 1820 ville en ung fantast, dr Dampe, starte et selskab, der skulle stille krav om afskaffelse af enevælden og valg af en folkerepræsentation. Til det stiftende møde mødte kun få mennesker op, de fleste var politispioner. Dampe blev arresteret, dømt til døden, men benådet og sat i fængsel på Christiansø. Han blev først løsladt i 1848. I følge trykkefrihedsforordningen af 1799 var det strafbart at kritisere det enevældige system, kongen og religionen.

I 1834 blev der bragt en let kritisk artikel i avisen "Fædrelandet". Der blev rejst sag mod redaktøren, professor C.N. David, men domstolen frikendte David. Kongen anerkendte dommen, men blev alligevel så vred over denne "skrivefrækhed", at han fyrede David fra hans professorstilling (dog med pension) og truede med at indskrænke trykkefriheden. Dette fik 572 personer, næsten alle fremtrædende folk i offentlige stillinger, til at underskrive en ydmyg bøn til kongen om at undlade dette skridt. Det hjalp ikke på kongens humør, og få dage efter fik underskriverne følgende svar:

"Det har været Os uventet at see, at flere af vore kjære og troe Undersaatter have kunnet ansøge om, at ingen forandring i Trykkefriheds-anordningen må foretages; thi ligesom Vor landsfaderlige Opmærksomhed stedse har været

Frederik 6. med enevoldsherskerens hermelinskåbe. Maleri af Wilhelm Bendz 1830. Christiansborg.

henvendt paa at bidrage Alt, hvad der stod i Vor Kongelige magt, til at virke for Statens og Folkets Vel, saaledes kan heller Ingen uden Vi alene være istand til at bedømme hvad der er begges sande Gavn og Bedste, hvilket Vi ogsaa fremdeles med samme Iver og usvækkede Kjærlighed til Vort Folk ville være betænkt paa at fremme.

Befalende Eder til Gud!

Frederik."

Efter ordlyden i denne skrivelse er udtrykket "Vi alene vide" blevet tillagt Frederik 6. som et udtryk for kongemagtens på en gang formynderiske, bedrevidende og mistænksomme forhold til befolkningen.

Andre historikere, f.eks. Hans Jensen, der i 1930'erne specialiserede sig i denne periode, har ment, at det er for hård en dom over enevælden, den smager af at være en politisk dom. Hvis en venstrepolitiker i dag skulle give sin opfattelse af en socialdemokratisk regering – eller omvendt, kunne man så vente andet end en negativ vurdering? Han understreger, at den enevældige regering trods alt tog initiativ til de store landboreformer i slutningen af 1700-tallet, der blandt andet havde til formål at beskytte bondestanden mod godsejerne. I Preussen og England fulgte man en anden kurs, her gav regeringerne ud fra liberal tankegang gods- ejerne lov til at opkøbe bondejorden og gøre bønderne til landarbejdere. Også i begyndelsen af 1800-tallet viste regeringen vilje til at gennemføre reformer angående fattigvæsen, undervisning m.m. men det var svært på grund af de trange tider.

Den danske enevælde blev aldrig et despoti, men snarere et bureaukrati. Det var ikke en lunefuld konge, men saglige embedsmænd, der styrede landet. Hans Jensen konkluderer:

“For den personlige kongemagt medførte kollegierne, at der ikke var noget stort spillerum for dens udfoldelse, hvis ikke dens indehaver var en betydelig person med evne til at tilføre styrelsen frisk energi og frugtbare ideer. Regenternes direkte medvirken blev også overflødiggjort netop ved de institutioner og personer, der var de nærmeste organer for deres myndighed. Danmarks store reformperiode omkring 1800 kunne indledes på et tidspunkt, da den regerende konge var sindssyg og hans stedfortræder en 16-17 års dreng. Naivt er det at opfatte ethvert papir med kongelig underskrift, udstedt i tiden indtil 1848, som et udtryk for den pågældende konges personlige forgodtbefindende. Det “Vi

alene vide”, som Frederik 6. engang satte sit navn under, er egnet til at skabe et helt forkert billede af kongemagtens virkelige karakter i den enevældige stat; mere træffende er de ord, Christian 5. engang skrev i randen af et kollegiums indstilling: “Ved I det ikke, så ved jeg det ej heller”.”

Danmark og hertugdømmerne

Frederik 6. var altså enevældig konge i Danmark (kongeriget), men samtidig enevældig hertug i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Slesvig var fra gammel tid statsretligt et len af Danmark, mens Holsten var en del af det tyske rige. Alligevel blev de to hertugdømmer administreret sammen af Det slesvigholstenske Kancelli, der ligesom de øvrige kollegier havde sæde i København. Her arbejdede ca. 30 tysktalende embedsmænd, der var uddannet på universitetet i Kiel. Hertugdømmerne var både politisk og økonomisk adskilt fra kongeriget og havde deres egne retsregler.

I 1815, da Napoleonskrigene var overstået, havde de 39 tyske stater sluttet sig sammen i Det tyske Forbund. Det var et reaktionært forbund af fyrster, der for alt i verden ønskede at bevare deres enevældige magt og bekæmpe de nymodens liberale ideer fra den franske revolution. Som hertug af Holsten sendte Frederik 6. som de øvrige tyske fyrster en gesandt til forbundsdagen i Frankfurt. For at imødekomme de nye demokratiske ideer en smule havde fyrsterne forpligtet sig til at give deres lande en stænderforfatning, dvs. en folkerepræsentation, der dog ikke behøvede at indskrænke fyrstens magt. Trods små vink fra forbundsdagen havde Frederik 6. aldrig givet Holsten en forfatning.

I 1830 blev Europas opmærksomhed igen rettet mod revolutionernes hoved-

stad. Pariserne gjorde oprør imod deres konge, forjog ham og valgte en ny, der lovede mere demokrati. Det smittede i hele Europa. Belgierne rev sig løs fra Holland, polakkerne gjorde oprør, som blev slået blodigt ned af deres russiske herrer, og adskillige tyske stater oplevede voldsomme demonstrationer mod fyrstemagten.

I Danmark var der helt roligt, de eneste demonstrationer, der fandt sted, var til støtte for kongen. Alligevel blev Frederik 6. nervøs, men handlede dog først, da han var blevet provokeret af en af sine egne embedsmænd. Uwe Jens Lornsen var en lovende ung jurist, som i 8 år havde arbejdet i Det slesvig-holstenske Kancelli i København. I 1830 fik han stillingen som landfoged på sin fødeø, Sild.

På rejsen hjem gjorde han ophold i Kiel, hvor han mødtes med en lille kreds af bekendte, der ligesom han selv havde liberale sympatier. For dem forelagde han nogle ideer, han havde syslet med en tid, og som han samlede i et lille skrift: Ueber das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein.

Heri foreslog han, at Slesvig og Holsten skulle udgøre én stat med en folke-repræsentation, der skulle bevilge skatter og vedtage love. Administrationen skulle flyttes til Kiel, og Danmark og hertugdømmerne skulle kun have fyrste til fælles, for på grund af tyskhedens udvikling var en sammensmeltning af kongerigets og hertugdømmernes befolkninger ikke mere mulig.

Lornsen fandt kun ganske få sympatisører i Slesvig og Holsten, først i 1840'erne bredte hans tanker sig til en større kreds. Alligevel skred kongen hårdt ind, Lornsen blev afskediget, derefter arresteret og idømt et års fængsel. Nedbrudt rejste han siden til udlandet og tog i 1838 sit eget liv, slesvigholstenerne havde fået en martyr.

De rådgivende stænderforsamlinger

Kongens forskrækkelse fik også den konsekvens, at han bad Det danske Kancelli og Det slesvig-holstenske Kancelli om at udarbejde forslag til en forordning om rådgivende stænderforsamlinger. Den blev underskrevet i 1834. Der skulle nu vælges medlemmer til fire rådgivende stænderforsamlinger, en for øerne i Roskilde, for Jylland i Viborg, for Slesvig i byen Slesvig og for Holsten i Itzehoe. Når kongen ønskede 4 stænderforsamlinger, var det for at understrege helstaten, at det danske rige bestod af flere ligestillede dele.

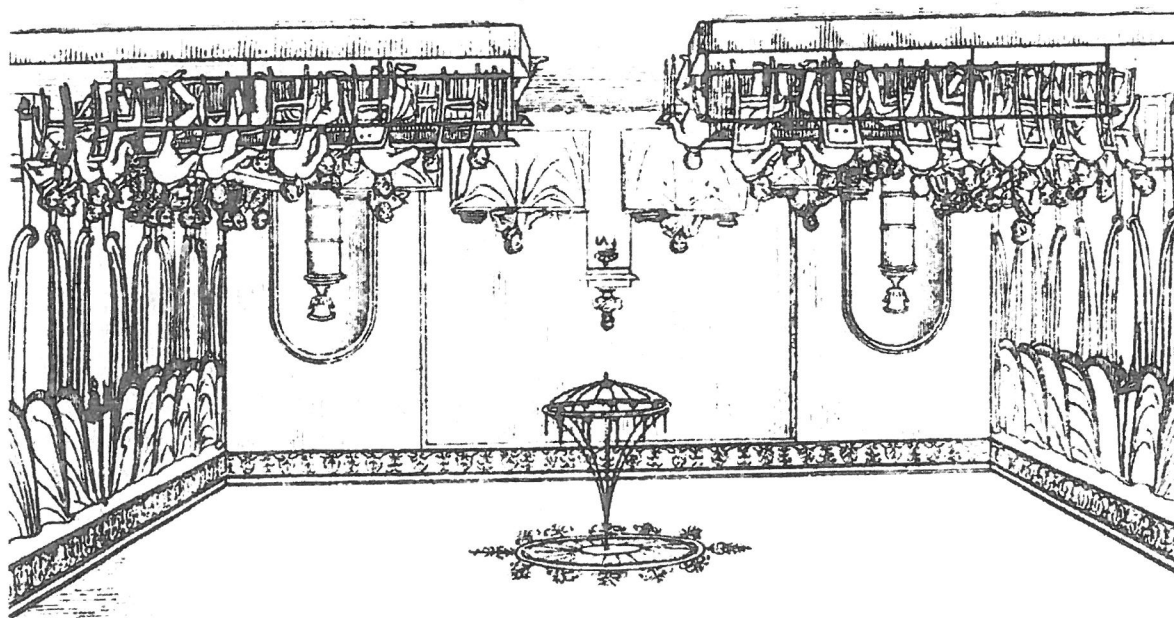
Efter megen diskussion kom valgretten til alene at bygge på grundejendom, og efter gammel tradition blev vælgerne opfattet som repræsentanter for deres stand og ikke som ligestillede borgere. Øernes stænderforsamling havde 70 medlemmer. 129 godsejere skulle vælge 17 repræsentanter, grundejerne i København 12, grundejerne i købstæderne 11, 15.000 bønder med mere end 4 tønder hartkorn 20 og kongen resten. Sammenlignet med landdagene i de tyske stater havde bønderne i Danmark stor repræsentation, men det blev bemærket, at akademikere og andre højtuddannede ikke havde valgret, med mindre de havde grundejendom. I alt $2\frac{1}{2}\%$ af befolkningen fik valgret, og det var mange efter tidens målestok.

Forsamlingen havde ret til at blive hørt, inden nye love blev vedtaget, og også til at rejse kritik eller selv stille forslag, men den besluttende myndighed var stadig kongens. Alligevel fik stænderforsamlingerne stor betydning. Før deres tid var befolkningen politisk passiv, og ingen havde bedt kongen om en forfatning. Nu, da forsamlingerne var der, skabte de et forum for politisk debat og engagement og en stadig voksende skare af politikere og politisk aktive borgere.

Godsejerne var i forhold til deres antal stærkt repræsenteret i stænderforsamlingerne. Fra slutningen af 1700-tallet havde de mistet en række standsprivilegier og stillingen som lokal myndighed. Nu var de stort set kun storbønder, selv om enkelte mindre privilegier og almuens traditionelle respekt for herskabet var bevaret. Politisk var de konservative, for trods alt så de i enevælden den bedste garanti for at sikre deres øjeblikkelige position. De var enige med regeringen i, at de store reformers økonomisk set var godsejerne liberallister. De mente, at den private ejendomsret var ukrænkelig, og at den enkelte borger, hvadenten han var godsejer eller husmand, skulle have fuld frihed til at udnytte den. Godsej-

Godsejerne og borgerskabet

ren burde have lov til at opkøbe bondejord som i England, og hvis fæstereen ville være selvejere, så måtte han forhandle sig til en pris med godsejeren. En anden betydningsfuld gruppe i stænderforsamlingerne var repræsentanterne for byernes borgerskab. Her var der i løbet af 1830'erne opstået en stadig voksende gruppe af kritiske røster, der også hentede deres argumenter i liberalismens våbenkammer. Det var især veluddannede mennesker, jurister, teologer og andre akademikere, embedsmænd og selvstændigt erhvervsdrivende. Deres hovedmål var afskaffelse af enevælden og indførelse af et parlamentarisk demokrati, men det mente, at det havde lange udsigter. Derfor søgte de i stænderforsamlinger-

Mødesalen for stænderforsamlingen i Roskilde. Ved hovedbordet til venstre sidder kongens repræsentant (kommisarius) og til højre forsamlingens præsident. Medlemmerne sad blandt den uden hensyn til stand. Det kongelige Bibliotek.

ne og gennem "Fædrelandet", "Københavnsposten" og andre af tidens aviser at påvirke regeringen til at vedtage reformer, der gradvist kunne indskrænke enevælden og give grupper af befolkningen en vis indflydelse.

Allerede i 1835 pressede stænderforsamlingerne regeringen til at offentliggøre statens regnskab. Det blev en gyser, der førte til en ophedet debat. Statens indtægter og udgifter lå på ca 14 millioner rigsdaler med et lille underskud, men chokket bestod i, at statens gæld var på 129 mill rgd, og at 40% af statens udgifter gik til renter og afdrag. Konge og hof kostede 10% og hær og flåde små 30%. Desuden kritiserede man, at regnskabet var rodet og uigennemskueligt, og der blev rejst skrappe krav om besparelser. I de følgende år blev regnskabet bedre, især fordi statens skatteindtægter steg på grund af de gode tider.

Bønderne

Den hurtigt voksende underklasse af husmænd og landarbejdere var ikke repræsenteret i stænderforsamlingerne, men fattigdomsproblemet, pauperismen kaldte man det, blev ivrigt debatteret. Godsejerne mente typisk, at det var et naturskabt onde, som samfundet ikke kunne gøre noget ved. Samfundet havde ikke råd til at underholde de fattige, og hvis det forsøgte, ville det bare gøre ondt værre. Den fattige ville ikke have nogen impuls til at arbejde og ville blot sætte endnu flere børn i verden. En enkelt godsejer gik endda så vidt, at han anså fattigdommen som et nødvendigt onde for samfundets trivsel: "Pauperismen er noget, der hænger ved de sociale forhold som klæder ved mennesker. Det er den, der holder det hele i gang, det er den, der bringer arbejderen ned i minerne, sømanden på havet, skarnageren på vognen."

Gårdejere og byfolk i stænderforsamlingerne var enige med godsejerne om, at fattigvæsenet skulle koste mindst muligt, men over for den kyniske "laden stå til" mødte man dog her det synspunkt, at samfundet af medmenneskelige grunde skulle afhjælpe den værste nød.

Af de 20 repræsentanter, som gårdmændene valgte til stænderforsamlingen i Roskilde, var de 9 selv bønder, både selvejere og fæstere. En af dem hed Hans Christensen, sognefoged og selvejer i Vejstrup på Østfyn. Han havde i 1806 overtaget sin fars fæstegård under Vejstrupgård, men allerede året efter købte han den til selveje. I 1809 giftede han sig med Ane, og efter et par gode år byggede de i 1814 en helt ny gård. Det skulle de ikke have gjort, for nu kom landbrugskrisen, og kun med slid og slæb kunne de klare deres forpligtelser og blive på gården. De fik 6 børn plus 2 nevøer, som de overtog, da forældrene døde af tyfus.

Hans var en dygtig og fremskridtsvenlig bonde. Han fik sin ældste søn, Christen Hansen, optaget på en 3-årig landbrugsuddannelse under "Det kongelige danske Landhusholdningsselskab". Da Christen kom hjem, medbragte han en moderne amerikansk svingplov. Naboerne gjorde store øjne og købte også snart en. På samme tid blev Hans valgt til sognefoged, og med hans position var det naturligt, at han blev kandidat ved stændervalget i 1834.

I 1835, 37 og 39 rejste Hans til Roskilde og opholdt sig der i 3-5 måneder for at deltage i stænderforsamlingens møder. I breve hjem til familien fortæller han om det kulturchok, han oplevede ved at færdes i de fornemme omgivelser blandt fine og veluddannede mennesker. (Tekst nr. 2)

I 1836 blev han tilmed medlem af en 5-mands komité, der skulle diskutere

mand, der støttede bønderne i forbedring af landbrugsdriften og fremmede skolevæsen og oplysning. Allerede i 1803 var han begyndt at undervise kvikke bønderkarle i sin stue for at gøre dem til duelige skolelærere. Dette præstegårdsseminarium udviklede sig til vore dages Skårup Seminarium. Wedel og Johan Nielsen havde mange sammenstød, og flere gange blev Johan Nielsen afhentet af sognefogeden for siden at blive idømt bøde eller fængselstraf for at have holdt møder uden provstens tilladelse.

Hans Christensens ældste søn, Christen Hansen, havde omkring 1840 overtaget sine svigerforældres gård og var som sin far en dygtig og anset bonde, men som så mange andre på den tid begyndte han at gruble over sin sjæls frelse. "Det store spørgsmål: Kan jeg blive salig? vågnede for mig", siger han i sine erindringer, "fører vejen, du vandrer, til himlen eller i afgrunden?" Han gik i kirke og læste i biblen, men det hjalp ikke. Hans far rystede på hovedet og sagde: "Jeg er bange, at du ikke kan tåle den megen læsen i biblen".

Så mødte han Johan Nielsens kreds og blev omvendt. Det betød brud med hans nærmeste, og først flere år efter blev de forsonede. Det skete, da vækkelsesbevægelsen delte sig i to retninger, en strengt puritansk retning, som fra 1850'erne blev kaldt "Indre mission", og en retning populært kaldet "den glade kristendom" eller "grundtvigianisme". Den sidste var inspireret af præsten og digteren N.F.S. Grundtvig, der siden 1820'erne havde været talsmand for en folkelig national og kristelig vækkelse. (Tekst nr. 5)

I 1850'erne gik Christen Hansens børn i skole, og det pinte ham, at de skulle udsættes for skolens vanlige åndløse terperi. Så mødte han i 1855 Christen Kold og blev betaget af hans

skoleideer. På samme tid havde han en gårdskar, Rasmus Hansen, som var åndeligt vakt, og med hvem Christen var meget fortrolig. Nu blev Rasmus sendt på et 5 måneders ophold på Kolds højskole, og mens han var væk, indrettede Christen huggehuset til skolestue. Her startede Rasmus i maj 1856 som friskolelærer for Christens tre børn. Tre år senere var der over 50 elever i skolen, så skolekredsen byggede skole og lærerbolig. (Tekst nr. 6)

Ny konge

Den 3. dec 1839 døde Frederik 6. efter at have regeret Danmark i 55 år. I sine sidste år havde han lidt knarvornt hæget om sin enevælde, men han levede højt på sin ungdoms bedrifter. Især bondestanden glemte ikke, at han havde gennemført stavnsbåndets ophævelse og andre gennemgribende landboreformer. De liberale havde store forventninger til den nye konge, Christian 8. Han var en veluddannet, diplomatisk og statelig herre, og som ung havde han som statholder i Norge i 1814 underskrevet en demokratisk norsk forfatning, som forblev i kraft, da Norge kort tid efter kom under den svenske trone.

Straks efter kongens død samledes studenter og akademikere på hotel d'Angleterre. Her blev der efterhidsig debat, for der var delte meninger, enige om at sende den nye konge en lykønskningsskrivelse, hvori man åbenlyst opfordrede ham til at give landet en fri forfatning som den norske. Skrivelsen var udformet af Orla Lehmann, der fra dette tidspunkt blev de liberales mest fremtrædende personlighed. (Tekst nr. 7)

Lehmann voksede op i København. Hans far var embedsmand i et kollegium, holstener af fødsel, og i hjemmet talte man mest tysk. Orla gik i Petri

skole, som var tysk, men blev dansk student og i 1833 juridisk kandidat. Alleerede som student var han politisk aktiv, og hans faste standpunkt livet igennem var at kæmpe for et liberalt, demokratisk samfund, hvor den veluddannede middelklasse havde mest indflydelse. I 1832, mens han endnu studerede, skældte han i en artikel ud over, at kun grundejere og ikke akademikere skulle have valgret til de kommende stænderforsamlinger. "Den danske nations kerne består af en oplyst og agtværdig middelstand, som i sig har optaget alle de højere stænder og derved arver disses åndelige og politiske fortrin."

Lehmann var en usædvanligt smuk mand, intelligent og med en veltalenhed, som man sjældent møder på danske breddegrader. Han kunne med sin udstråling skabe en begejstring, som rev tilhørerne med sig, og undertiden også ham selv. I sin kamp for den frie forfatning blev han i 1840'erne den, der ofte formulerede synspunkter og skabte stemninger, som de liberale kunne bruge taktisk i øjeblikket, men som de siden tabte kontrollen med. Han var med til at ryste bøndernes tillid til enevælden og skabe en alliance mellem bønderne og de liberale, men siden gik bønderne deres egne veje. Han var med til at forene befolkningen i en national rus, der endte med katastrofen i 1864. Og han var med til at skabe drømmen om et skandinavisk samarbejde, som viste sig at være en illusion.

Bønder og liberale finder sammen

Christian 8. modtog også andre telegrammer med samme indhold som akademikernes, men der var endnu flere loyalitetserklæringer. Således tog Grundtvigs nære medarbejder, J.C. Lindberg, initiativ til, at mange bønder

Orla Lehmann på sin politiske karrieres bøjepunkt, malet i 1848 af Elisabeth Jerichau-Baumann. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.

især blandt de vakte sendte støtteerklæringer til kongen og enevælden.

Alle fik et venligt, men fast svar fra kongen: Der ville ikke blive ændret ved enevælde og stænderforsamlinger! Kongen var i de nærmest foregående år blevet stadig mere konservativ.

Orla Lehmann og de liberale var dybt skuffede. Opgaven måtte nu blive at rokke ved bøndernes kongetroskab, så at de også blev interesserede i en fri forfatning. I 1841 tog Lehmann et vigtigt

skridt i den retning, da han sammen med sin gamle ven, Drewsen, deltog i et bondemøde på Falster.

En mødedeltager spurgte ham, om bondestanden kunne have gavn af en fri forfatning. Lehmann greb chancen og holdt en brandtale, hvori han hævdede, at bønderne ville være meget bedre stillet, hvis de i et demokrati kunne vælge deres egne repræsentanter til at forsvare deres interesser. (Tekst nr. 8)

Talen vakte opsigt. Dens negative omtale af den siddende konge kunne regeringen ikke tolerere. Lehmann blev stillet for retten og idømt tre måneders fængsel. Men den dom gav bagslag, demonstrationer uden for fængslet hyldede Lehmann som frihedshelt. Overalt men mest på øerne begyndte bønderne at røre på sig. Agitatorer rejste rundt og holdt møder med bønderne, hvori de blev opfordret til at råbe højt og stille deres krav. Især på Holbæk-egnen var der stor aktivitet, og en bonde sagde til Drewsen: "Hr. Kammerråd, gøres der ikke noget for bondestanden, så frygter jeg for, at postelinet vil blive slået itu."

Regeringen blev nervøs og mente, at de ellers så kongetro bønder blev vildledt af få ømrejsende agitatorer, "disse fule folkeforførere", som en minister kaldte dem. Derfor udstedtes i 1845 det såkaldte bondecirkulære, der

forbød bønderne at holde politiske møder uden den lokale politimesters tilladelse og forbød deltagelse i sådanne møder af udensogns personer. Cirkulæret rejste et ramaskrig, og kongen følte sig presset til at tilbagekalde det allerede året efter.

Men skaden var sket. De aktive bønder havde tabt deres tro på den enevældige konge og fandt nu sammen med de liberale i ønsket om en fri forfatning. I 1846 oprettedes "Bondevennernes selskab", en forening, der i løbet af kort tid fik over 5.000 medlemmer. Foreningen opstillede et program med dens politiske mål: 1. Bedre skoleundervisning for bondestanden 2. Almindelig værnepligt 3. Lige beskatning af godsejer- og bondejord. 4. Næringsfrihed for land og by 5. Forbedring af husmandsklassens kår 6. Fæsteforholdets overgang til selveje. Det sidste punkt opfattedes som det vigtigste.

Formand for foreningen blev en officer, kaptajn A.F. Tscherning, som i flere år havde været kendt som en rapkæftet liberal kritiker af regeringen. I bestyrelsen sad bl.a. Orla Lehmann, Drewsen og en sagfører, Balthasar Christensen, men typisk nok ingen bønder. Tscherning, Balthasar Christensen og en skomager fra Rudkøbing, J.A. Hansen, blev i de følgende år bøndernes politiske ledere.

Christian 8. Tegnet af J.V. Gertner 1846. Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.

7. Akademikernes adresse til Christian 8. ved tronskiftet den 3. december 1839

Christian 8. havde som ung været dansk statholder i Norge og underskrev i 1814 en demokratisk grundlov for Norge, Eidsvoldforfatningen.

Akademikernes adresse var udarbejdet af Orla Lehmann.

(Orla Lehmanns efterladte skrifter v. Carl Ploug. 1873. s. 112-114)

Allernådigste konge!

Vi undertegnede, Deres Majestæts tro hengivne undersåtter, akademiske borgere ved Københavns universitet, har med dybt bevæget sind modtaget det alvorsfulde budskab, at De ved kong Frederik den Sjettes død har bestegit Deres fædres trone. Vi frembærer for

Deres Majestæt vor ærefrygtfulde lykønskning til den følgerige begivenhed, der har lagt et helt folks velfærd i Deres hånd.

Med åbent øje og levende kærlighed til alt, hvad der er godt og skønt, har Deres Majestæt stedse været en trofast dyrker og nidkær beskytter af viden- skab og kunst. Intet under derfor, om Danmarks studerende ungdom skulle være blandt de første, der med glad forventning hilser det nye regimente, som under Deres Majestæts indsigtfulde forsorg lover Danmark en kraftfuld og frugtbringende udvikling af alle livets højere goder.

En af de vigtigste betingelser for de ideelle interessers friske og frodige liv er trykkefriheden, den mægtigste støtte for folkets oplysning, frihed og dyd. Deres Majestæts oplyste frisind er os borgen for, at den vil være befriet for alle de trykkende bånd, som nu hæmmer dens gavnlige virksomhed.

Frihed i alle gode kræfters udvikling, frihed navnlig også i ordningen af de store samfundsforhold, hvori enhver enkelt stræben hviler, og hvorefter alt højere opsving, al åndelig fremgang er betinget, vil i Deres Majestæt finde en oplyst befordre. Vel tør vi ikke tiltro os selv nogen indsigt i statsforholdene, men det ved vi dog, at vort elskede, af så mange ulykker hjemsøgte fædreland kun ved en kraftig genfødsel kan vinde den stilling, hvortil folkets oplysning og retsindighed giver det adkomst. Derfor glæder vi os ved den bevidsthed, at Deres Majestæt, selv en søn af den nye tid, forstår dens krav, og at De ved studier af fremmede landes institutioner og ved omgang med så mange af samtidens bedste mænd har rustet Dem til det genfødselsens værk, hvis gennemførelse vil bringe velsignelse og evig ihukommelse over Deres navn. Deres Majestæt har givet verden et pant på den ånd, der vil besjæle Deres regering, ved

at skænke et kært broderfolk, der i modenhed ikke stod over os danske, den forfatning, som har kaldet dets slumrende kræfter til live, og som i historiens årbøger har beredt Deres Majestæt en hæder, som det nu er givet Dem på den herligste måde at stadfæste.

Ja, allernådigste konge! Deres Majestæts forgænger i regeringen har ved sin omsorg for folkets uddannelse og ved indførelsen af repræsentative former ført Danmark tidens oplysning i møde. Det er den berømte norske forfatnings skaber, hvem det er forbeholdt at fuldbyrde alt dette til ære for sig selv, til velsignelse for sit folk. I dette ene indeholdes alt; thi, når statslivets former også hos os bringes i samklang med tidens fordringer og med folkets kultur, så vil den til et højere liv vakte nationalånd i alle retninger udfolde en rigdom og skønhed, som vil gøre Deres Majestæts regering til en af Danmarks lykkeligste og hæderligste epoker.

Dertil skænke Kongernes og Folkenes Herre Deres Majestæt sin nåde gennem et langt og lykkeligt regimente, på det at De selv må være vidne til de rige frugter af, hvad De vil gøre for et trofast og taknemmeligt folk!

8. Orla Lehmanns tale til bønderne på Falster den 30. januar 1841

(Orla Lehmanns efterladte skrifter v. Carl Ploug. 1873. s. 117-120)

En sådan vildfarelse er det, når der her blev sagt, „at de suveræne (:enevældige) konger har gjort meget for bønderne og forsvaret dem mod de mægtige“. Det er en vildfarelse, som landets historie modbeviser. Den lærer os vistnok, at enevoldsmagten gjorde en ende på adelsvælden. Hvorledes det gik til med enevoldsmagtens indførelse,

derom kunne der siges meget; men det vedkommer os ikke her. Nok, den sejrede, og derved var adelens magt knækket. Ja, knækket overfor kongerne; men monstro også knækket overfor bønderne? Spørg historien, og den vil svare Dem, at over bønderne beholdt adelen sin gamle magt, ja at den fik ligesom til trøst en hel del nye rettigheder, så at bønderne vedblev at være trælle, og at deres kår stedse blev værre og værre. Og foruden vor egen adel kom der hele hærskarer af tyske baroner og landstrygere ind i landet, som blev mægtige herrer – måde ministre og amtmænd og herremænd – som handlede helt ilde med bonden. Endelig lærer historien, at det trældomsåg, som hidtil kun havde hvilet på øerne, ved stavnsbåndets indførelse nu også blev lagt på de hidtil frie jyske bønder (: stavnsbåndet blev indført for hele landet i 1733). Alt dette gjorde de suveræne konger. Den, som tror, at Revolutionen af 1660 (: enevældens indførelse) har været til bøndernes fordel, har taget storligen fejl; thi aldrig har det tryk, hvorunder de sukkede, været så hårdt og så almindeligt, som efter den tid. En ussel og forkuet slægt, opvokset i urenlighed og vankundighed i elendige jordhytter, arbejdende under ridefogdens pisk for strenge, ofte fremmede herrer, som frådsede i hovmod og overdådighed – det er det sørgelige billede, historien giver af den danske bondestand under enevoldskongerne, lige fra suverænitetens indførelse og indtil slutningen af det forrige århundrede.

Hvad jeg her har sagt, og hvad enhver, der kender til Danmarks historie, vil bekræfte, det vil vise Dem, at det er en stor vildfarelse, at de suveræne konger har været almuens venner og beskyttere. Dette gælder kun om én af dem, nemlig Frederik 6., og det er således ikke enevælden, men en af tidsåndens greben og af den oplyste del af fol-

Enevældens fald 1848

Christian 8. og ansvarlige politikere var meget nervøse for, hvad der ville ske, når tronfølgeren, Frederik, skulle overtage magten efter sin far. Alle vidste, at Frederik var en ustabil person, middelmådt uddannet og med ringe interesse for det hverv, der ventede ham. Han havde to kuldsejlede ægteskaber bag sig, og det var almindeligt bekendt, at han var kæreste med Louise Rasmussen, en tidligere balletpige, der fra 1844 drev en modeforretning på strøget i København. Hun havde tidligere været kæreste med Frederiks ungdomsven, bogtrykkeren Carl Berling, med hvem hun havde et barn. Denne ejendommelige trekant skabte forargelse og bekymring i vide kredse.

Christian 8. blev overbevist om, at der måtte gives forfatningsmæssige indrømmelser endnu, mens han selv levede. Derfor lod han et udvalg udarbejde forslag til en ny forfatning, hvorefter der ud over de gamle stænderforsamlinger skulle vælges en fælles stænderforsamling for hele riget, der skulle have en begrænset besluttende myndighed for fælles anliggender. Halvdelen af medlemmerne skulle vælges af

hertugdømmerne, selv om deres indbyggertal kun var det halve af kongerigets. I januar 1848 døde Christian 8. uventet, og Frederik 7. (1848-1863) overtog uden begejstring faderens kongemagt og forfatningsplaner.

Revolution i Tyskland og hertugdømmerne

Man kan ikke vide, om den planlagte forfatning og andre reformer kunne have skabt en rolig udvikling i det danske rige, for i marts måned væltede en revolutionær bølge alle moderate kræfter omkuld. Som sædvanligt startede det hele i Paris. I februar måned førte politiske og sociale demonstrationer til et oprør, der tvang regeringen til at gå af, og kongen måtte forlade landet. Bortset fra Rusland blev hele Europa påvirket af den revolutionære stemning.

Udviklingen i Tyskland kom i høj grad til at påvirke den danske situation. I alle tyske stater tvang det liberale borgerskab de enevældige fyrster til at give indrømmelser. I Østrig blev den konservative statsminister, fyrst Metternich,

tvunget bort. Han havde siden 1815 stået som et reaktionært symbol på bevarelsen af enevælden i hele Europa. I Berlins gader var der fra 18. marts voldsomme gadekampe mellem demonstranter og den preussiske kong Frederik Wilhelm 4.s tropper. Kongen gav op, stillede sig tilsyneladende positivt over for den revolutionære bevægelse og lovede en fri forfatning. Allerede i maj samledes en nyvalgt nationalforsamling i Frankfurt for at udarbejde en demokratisk forfatning for et samlet Tyskland. (Tekst nr. 13)

Den tysk-nationale begejstring nåede også til Slesvig-Holsten, og den 18. marts samledes medlemmerne af den slesvigske og den holstenske stænderforsamling i Rendsborg for at drøfte situationen. Den revolutionære stemning både i byen og i forsamlingen gav de nationalliberale vind i sejlene, mens de konservative og moderate blev skubbet i baggrunden. Den liberale sagfører og avisredaktør fra Kiel, Theodor Olshausen, Orla Lehmanns gamle ven, anbefalede et brud med Danmark og et demokratisk Slesvig-Holsten, der skulle være medlem af Det tyske Forbund. "Vi vil venskab med Frankrig, had mod Rusland og fjendskab mod Danmark", sagde han, "danskerne, et dovent, dvask og usammenhængende folk". Denne sidste bemærkning blev citeret i danske aviser og var med til at oppiske den nationale stemning i Danmark. Forsamlingen endte dog med at beslutte at sende en deputation til kong Frederik i København med følgende krav: 1. En demokratisk forfatning i et samlet Slesvig-Holsten 2. Slesvigs optagelse i Det tyske Forbund. 3. Almindelig folkevæbning med selvvalgte officerer. 4. Presse- og forsamlingsfrihed. I mødet deltog også den dansksindede Hans Krüger fra Nordslesvig. Han protesterede på dansk, men blev ikke hørt eller ikke forstået. Han rejste straks hjem til

Nordslesvig og begyndte at forberede oprettelsen af en dansk folkevæbning.

Martsdagene i København

Mandag den 20. marts 1848 nåede oplysningerne om mødet i Rendsborg til København. De ledende nationalliberale sammenkaldte til et folkemøde i forsamlingsalen, Casino, hvor der om aftenen samledes små 3.000 mennesker. Begejstringen var den samme som i Rendsborg blot med dansk fortegn. Hovedtaleren var naturligvis Orla Lehmann. Han fremmanede det truende slesvig-holstenske oprør, som ville splitte nationen og løsrive Slesvig fra Danmark. Han frygtede, at den unge, uerfarne konge og hans gamle, grå ministre ikke ville stå fast. Derfor foreslog han, at man gik til kongen og forlangte, at han udnævnte ministre, der havde folkets tillid, og at Slesvigs tilknytning til Danmark skulle sikres ved en fælles, demokratisk forfatning. På denne måde blev kravet om en fri forfatning styrket ved at blive forbundet med øjeblikkets nationale begejstring. (Tekst nr. 14)

Karl Phillip Francke, en tysktalende embedsmand, der forsvarede regeringens helstatspolitik, havde mod til på tysk at holde en tale, hvori han opfordrede til at tage en seriøs diskussion med den slesvig-holstenske deputation. Som Krüger i Rendsborg blev han hånende fejlet til side. Francke endte som embedsmand i Preussen.

Den 21. marts gik Københavns borgerrepræsentation i spidsen for et folketog på 12-15.000 mennesker fra Nytorv ad Strøget til Christiansborg slot for at aflevere kravene til kongen. Han var på forhånd velvilligt stemt formodentlig påvirket af Louise, der var flyttet ind på slottet, og af Carl Berling, som han havde udnævnt til sin privatsekretær. Allerede om formiddagen havde kongen tilkaldt sine gamle ministre og

bedt dem gå af. Dette kunne han meddele de demonstrerende, der derfor under jubel gik fredeligt hver til sit.

Enevældens fald

Nu bad kongen sin ven og rådgiver, C.E. Bardenfleth, om at finde nogle ministeremner, som kunne tilfredsstille den nationalliberale stemning, men samtidig være smidige og forhandlingsvenlige over for den slesvig-holstenske deputation. Det var ikke så nemt, og forhandlingerne trak ud til næste dag, den 22. marts.

Den dag ankom deputationen med skib fra Kiel. Med samme skib kom et brev til kongen fra Prinsen af Nør, en bror til hertugen af Augustenborg. Prinsen fortalte kongen, at slesvig-holstenerne havde opfordret ham til at stille sig i spidsen for oprøret. Han påstod dog, at han ville være loyal over for kongen, men kun, hvis kongen imødekom alle de krav, som deputationen forelagde. Kongen opfattede brevet som et uforskammet ultimatum og blev rasende. Han tilkaldte nu sin tidligere minister, grev A.W. Moltke til Bregentved, og bad ham danne en regering, som også skulle omfatte de ledende nationalliberale, Orla Lehmann, A.F. Tscherning og præsten D.G. Monrad. Samtidig sagde kongen, at ministeriet var ansvarligt for den førte politik, og at han fra nu regnede sig for konstitutionel konge. Enevælden var afskaffet.

Deputationens medlemmer blev naturligt nok mødt af en fjendtlig stemning i København. De følte sig ikke trygge på hotel d'Angleterre, og den velhavende grosserer, Alfred Hage, tilbød dem derfor privat indkvartering i sit hus. Hage var onkel til Orla Lehmanns hustru, og Lehmann spiste midt på aftenen sammen med gæsterne om aftenen. Blandt deputationens 5 medlemmer

Frederik 7. og lensgrevinde Danner. Fotografier omkring 1860. På trods af regeringens advarsler fastholdt Frederik 7., at han ville giftes med Louise Rasmussen, og de blev viet i 1850. Kongen gjorde hende til lensgrevinde, men det forhindrede hende ikke i at blive frosset ud af det pæne selskab i bovedstaden. Derfor opholdt parret sig helst i provinsen, hvor Louise blev accepteret og kongen elsket som den jævne, ærkedanske "Frederik Folkekær". Det kongelige Bibliotek.

var Olshausen og endnu en af Lehmanns gamle liberale venner fra Kiel. De var stadig enige i kampen for en fri forfatning, men nu mødtes de ved tidernes ugunst som repræsentanter for to partier, der få dage efter skulle komme i krig med hinanden. Det forhindrede dem dog ikke i på civiliseret vis at drøfte mulighederne for en fredelig løsning. Slesvig-holstenerne an-

tydede tilmed muligheden af en deling af Slesvig.

Bruddet

Den 23. marts kom den slesvig-holstenske deputation i audiens hos kongen, som fik overdraget deres krav. Kongen svarede ikke selv, men henviste til sin nye regering. Ministrene kunne imidlertid ikke blive enige om formuleringen af et svar, fordi ministeren for hertugdømmerne var mere imødekommende over for kravene end de øvrige ministre. Først da denne minister trak sig tilbage, kunne Orla Lehmann formulere et svar, som blev godkendt af hele regeringen og kongen. Dagen efter, den 24. marts, blev slesvig-holstenerne for at undgå uro smuglet om bord på et skib, der skulle bringe dem ud af København. Her fik de overrakt svaret af Lehmann selv. Det fastholdt, at Slesvig skulle knyttes til Danmark ved en fælles, fri forfatning. Alle vidste, at det betød krig. (Tekst nr. 15)

Maleren Johan Thomas Lundbye var i København i disse dramatiske dage. Han skrev et brev til sin mor i Kalundborg og fortalte begejstret om ugens begivenheder. (Tekst nr. 16). En måned senere var den 30-årige maler død. Han meldte sig som frivillig til hæren og skrev som den sidste notits i sin dagbog den 15. april: "Idag er indtrådt i armeen i 3. Bataillons 2. Comp, hvor også Svann (Grundtvigs søn) er. På mandag marcherer vi over Korsør til Sønderborg osv. vel lige til Rendsborg." Og den tungsindige Lundbye sluttede: "Om en vildsom kugle... da vil den kun bringe et hjerte ro, der lider af smerteligere sår. Gud velsigne Danmark! Og min moder!"

Den 26. April blev Lundbye dræbt ved et vådeskud, da hans afdeling holdt hvil ved Bedsted i Sønderjylland.

H.C. Andersen, der holdt meget af Lundbye, skrev i sin dagbog den 13. maj: "Lundbye, fortalte officererne mig, stod melankolsk og lænede sig til geværet, nogle bønder gik forbi, hvor de andre geværer tæt foran ham vare opstillede og kom til at støde dem omkuld, man hørte skuddet og så Lundbye styrte til jorden, skudt neden fra kæben og opad, munden flænget og et stykke kød med skæg bortskudt, han udstødte et par svage suk; blev svøbt i et dannebrog og lagt i jorden."

Det var ikke alle, der var begejstrede for martsdagens begivenheder. Den 65-årige professor Christian Molbech, der i en menneskealder som historiker og sprogmand havde været en fremtrædende mand i det københavnske kulturliv, rystede på sit konservative hoved over al den nymodens snak om demokrati og danskhed. På sin lidt vrangtne facon ironiserer han over martsdagens begivenheder i et brev til sin unge ven, F.S. Bang, der var bankmand i London. (Tekst nr. 18)

Borgerkrig

Allerede før deputationen vendte tilbage til Kiel, havde de ledende slesvig-holstenerne dannet en provisorisk regering. I et opråb til befolkningen den 24. marts erklærede de, at de overtog magten i hertugdømmerne, fordi deres hertug, Frederik 7., ikke længere var fri, men underlagt en fjendtligsindet regering i København. (Tekst nr. 19)

Ved et dristigt kup lykkedes det at få tropperne i Rendsborg over på oprørernes side. Den provisoriske regering ansøgte derefter om Slesvigs optagelse i Det tyske Forbund, men samtidig tilbød man, at nordslesvigerne ved en afstemning selv kunne afgøre, om de ville tilslutte sig et tysk Slesvig-Holsten eller det danske kongerige. Stemningen i Danmark var dog slet ikke moden

Frederik 7.s indtog i Flensborg den 10. april 1848. Samtidig dansk tegner.

til at acceptere den løsning, som først skulle blive gennemført 72 år senere.

I kongeriget mobiliserede man tropperne i hast for om muligt at kunne tilintetgøre hertugdømmernes hær, inden den nåede op på fuld styrke. Allerede den 9. april udkæmpedes det første slag, som indledte Treårskrigen (1848-1850). Det stod ved Bov lidt nord for Flensborg. Her var danskerne stærkest, fordi den danske hær var mere veltrænet end den slesvig-holstenske, som manglede officerer og havde mange utrænede frivillige i rækkerne. Næste dag blev den danske hær med Frederik 7. i spidsen modtaget med jubel i Flensborg. Hæren rykkede videre sydpå til Slesvig by, men her var stemningen kold og fjendtlig.

Nu skete der en afgørende vending i krigen. Den tyske forbundsdag i Frankfurt besluttede den 4. april at sende forbundstropper for at støtte, hvad de opfattede som det tyske Slesvig-Holsten. Også kong Frederik Wilhelm 4. af

Preussen besluttede sig til at give militær hjælp. Det var ellers ikke hans kop the at støtte en liberal oprørsbevægelse imod en legitim fyrste, men han følte sig presset til det af den revolutionære stemning i Berlin.

En ung dansk jurist, Peter Vedel, opholdt sig netop i disse dage i Berlin. Han studerede tysk ret ved universitetet i Berlin og var særdeles velorienteret i tyske forhold. Få år senere skulle han blive ansat i det danske udenrigsministerium, fra 1864 til 1899 som direktør, dvs. den højeste embedsmand. I denne lange periode efter katastrofen i 1864 kom han til at sætte sit kraftige præg på dansk udenrigspolitik. Den 25. marts skrev han et brev til sin far, der var embedsmand i København. Heri fortæller han om den nationale og revolutionære begejstring i Tyskland og om sine bekymringer i den anledning. (Tekst nr. 20)

Peter Vedel fik ret i sine bekymringer, i hvert fald i første omgang. Preus-

Einiger Reichth VII. König von Dänemark, in Flensburg.

Frederik 7.s indtog i Flensborg den 10. april 1848. Illustrierte Zeitung. 1848.

serne sendte forstærkninger, og ved Slesvig kom det den 23. april til kamp mellem en slesvig-holstensk hær på 20.000 mand og en dansk hær på 10.000 mand. Danskerne måtte efter hård kamp trække sig tilbage til Als og nord for Kongeåen. Slesvig blev besat af slesvig-holstenerne og deres tyske allierede.

"Ånden fra 48"

Mens regeringsmagt og territorium tidligere havde været fyrstens domæne og krig derfor fyrstens krig, var det nu blevet folkets krig, og det var afgørende, hvordan den enkelte borger stillede sig. Ville slesvigerne anerkende den provisoriske regerings myndighed? Ja, det ville langt de fleste i Sydslesvig og i Nordslesvigs købstæder, især i Tønder og Åbenrå. Mange steder oprettede man lokale borgermilitser, der skulle støtte den slesvig-holstenske hær. Kun

de nordslesvigske bønder sagde nej. De oprettede en folkevæbning og håbede snart at se den danske hærs ankomst. Mange nordslesvigerne følte sig i et dilemma, de opfattede sig selv som kongetro eller rettere hertugtro slesvigerne og ønskede hverken at blive tyske slesvig-holstenerne eller danskere. Det gjaldt f.eks. det tysktalende Flenborg, hvis erhvervsliv var nært knyttet til Danmark.

De fleste embedsmænd i Slesvig var tysksindede. Når den danske hær rykkede frem, blev de ledende afskediget eller arresteret, hvis de ikke var flygtet i forvejen. Det samme skete for dansksindede embedsmænd, når den slesvig-holstenske hær besatte Slesvig. I blandede sogne kunne det være pinagtigt, når nabo vendte sig mod nabo, og familier blev splittede. Voldelige episoder ved siden af de militære sammenstød var dog sjældne, gensidige massakrer og fordrivelse af lokal-